

JACOBO VIDAL

Les obres de la ciutat.
L'activitat constructiva i urbanística de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana
 PAMSA, Barcelona, 2008.

La conquesta de Tortosa per Ramon Berenguer IV, el 1148, i la donació de la carta de població l'any següent obrien una nova era, any zero, no només a la ciutat de Tortosa, sinó al territori sota la seva òrbita, que, segons la referida carta, anava —per esmentar alguns eixos significatius— des de Benifallet, Ebre amunt, i el massís del Port, a l'oest, fins a la mar de l'Ebre i des del coll de Balaguer fins al riu de la Sénia. La societat sorgida arran de la conquesta havia de colonitzar, establir-se físicament i constructiva, i administrar aquell «nou» territori, aprofitant, o no, les infraestructures llegades pels àrabs, que havien

habitat el territori durant més de 400 anys.

Després d'un primer període d'encavalcaments jurisdiccionals i d'interessos contraposats, derivats de les donacions i drets amb què Ramon Berenguer IV premià la host que conquerí Tortosa —els Montcada, els genovesos, l'orde del Temple, reservant-se el rei, tanmateix, el senyoriu en darrera instància—, aquest *statu quo* canvia radicalment el 1294, amb el bescanvi efectuat entre Jaume II i l'orde del Temple, per mitjà del qual el rei recuperava totalment el domini sobre la ciutat. El nou estat de les coses afavorí la consolidació i projecció del poder municipal, lliure, o força més lliure, del joc de poders i de conflictes de jurisdiccions que el capllaçaven. El municipi, o Universitat, enfortit per una sèrie de privilegis atorgats per la Corona, esdevenia una mena de ciutat-estat que havia de gestionar, gairebé en exclusiva i amb els seus propis recursos, un ventall d'àmbits molt més ambiciós del que podem imaginar avui en dia. Les seves atribucions s'estenien per gairebé tots els aspectes de la vida quotidiana: sanitat, hospitalitat, educació, ordre públic, defensa militar, comunicacions —i tràfic fluvial—, justícia, religiositat, fiscalitat i obres públiques, pròpiament dites, i no només sobre l'espai urbà, com hem dit, sinó també al seu territori: la costa de l'Ebre, el Delta, el massís del Port, i als «carrers», o pedanies, com diríem avui, que depenien de Tortosa —Xerta, Aldover, el Pere-lló, Fullola, els Garidells, Godall, la Galera i Benifallet.

Aquest és el marc conceptual i físic en què es desenvolupa el treball de Jacobo Vidal, *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva i urbanística de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*, versió reduïda de la seva tesi doctoral: la implantació d'una societat sobre un espai ciutadà i el territori sota el seu control per mitjà de l'urbanisme i l'obra pública. El tema d'estudi s'insereix en una línia certament innovadora que, sobreeixint del continent dels artistes i de la història de l'art, pròpiament, posa l'èmfasi en l'organisme que planifica i regula les obres constructives sobre un territori en base a unes premisses ideològiques i estètiques, alhora que reflexiona sobre el paper i les relacions dels grans mestres, però també de la resta de professionals de la construcció, amb aquesta institució.

Vist l'embolcall històric, detalladament desenvolupat per Vidal al capítol introductor, cal posar en relleu la importància de la ciutat de Tortosa a l'Edat Mitjana. La ciutat de l'Ebre era un punt referencial i ineludible en el canemàs econòmic, polític i cultural de la Corona d'Aragó, d'acord amb el seu pes demogràfic i la seva enorme àrea d'influència, que s'estenia, gràcies a l'extensió del bisbat, fins a Almenara, a 30 km escassos de València capital. Cal tenir en compte que l'àmbit eclesiàstic envaïa aleshores molts aspectes de la vida social i dels mecanismes econòmics i polítics, per la qual cosa Tortosa esdevenia un pol d'atracció imprescindible per a aquest

ampli territori diocesà. Més enca-
ra, el paper central de Tortosa en
relació amb els grans centres
culturals de la Corona d'Aragó
— València, Barcelona, Saragossa,
Mallorca— fa de l'estudi històric i
artístic de la ciutat una peça clau
per entendre fins a quin punt Va-
lència i Catalunya, per exemple,
compartien un mateix espai cultu-
ral o responien a impulsos i
contactes independents que, en de-
finitiva, acabaven conformant es-
tratègies i produccions culturals
diferenciades. El paper de Tortosa
és, per tant, determinant a l'hora
de valorar i modular aquestes
sinergies i divergències potencials.

Òbviament, el Principat i Va-
lència no eren compartiments es-
tancs. Però a banda de formular-
ho, cal demostrar-ho amb fets,
que en el cas d'una investigació
d'aquest tipus equival a papers
que avalin aquesta hipòtesi. Jaco-
bo Vidal incideix amb gran encert
en aquesta línia que permet sincro-
nitzar el fet cultural al Regne i al
Principat i dóna fe, gràcies a la
seva incansable investigació, del
moviment de mestres i artistes
d'un costat a l'altre del Sènia
—i més enllà—. És el cas de Joan
de Frenoy, mestre d'obres de la
Seu de Tortosa i també del pont
de pedra de Saragossa; Bartomeu
Casanova, «mestre de fer fonts»
de Xàtiva, actiu a Sant Mateu,
que acaba assessorant el Consell
sobre els problemes de la monu-
mental font de l'Àngel; Miquel
Anglès, picapedrer tortosí present
a la construcció del col·legi de
Sant Domènec d'Oriola —aquest
al segle XVI—; Bartomeu Durà,

mestre d'obres actiu per tota la diò-
cesi, o la presència de Pere Compte
i Antoni Queralt, mestres d'obres de
la Seu i arquitectes «estrella» del
moment, que gestionen una compa-
nyia prou potent com per empren-
dre, a finals del segle XV, la Llotja
de València, la catedral de Torto-
sa o altres obres a Lleida alhora.
A la vegada, l'espai diocesà con-
forma un mercat prou viable
perquè sorgeixin tallers i artistes
propis, com és el cas del mestre
Guillem Saera, d'Ulldecona; la
saga dels Abbet, moriscos; la dels
Santalínea, argenters i mestres
d'obres de Morella; Antoni Taix,
de Tortosa, i Pere Daroca, per no
parlar de pintura, argenteria o la
producció de draps de ras, aspec-
tes que Vidal ha estudiat també en
altres ocasions.

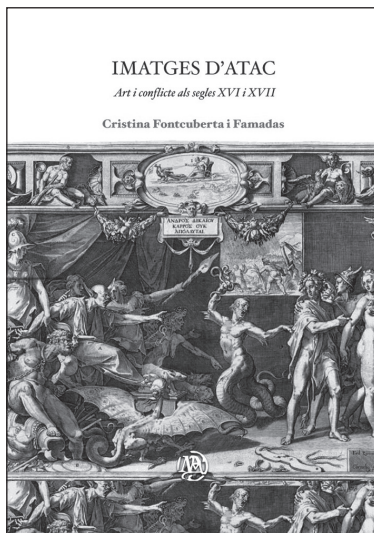
«Per les seves obres els conei-
xereu» (Lluc 6, 43). Traslladant
aquest principi evangèlic a l'acti-
vitat constructiva a Tortosa
—i perdoneu l'estirabot—, podem
realment arribar a copsar una es-
tratègia, una normativa explícita i
uns mecanismes reguladors que
regiren la ingent tasca que va en-
carar el municipi? En quin model
s'emmirallaren les autoritats tor-
tosines a l'hora d'emprendre
aquesta planificació? Preguntes
pertinents, sens dubte, que Vidal
es planteja al capítol segon. L'au-
tor ens recorda que les autoritats
municipals apel·laven, com a fonts
argumentals, a la noblesa, la cla-
redat i la bellesa per justificar les
seves actuacions. Ara: més enllà
d'aquestes fórmules retòriques,
trobem realment unes disposicions
municipals explícites? Per a Vidal,

el marc més general ve definit en
les disposicions dedicades a l'edifi-
cació i l'ordenació dels béns mo-
bles que apareixen als *Costums de
Tortosa*, concretades i detallades
en els acords municipals i els esta-
bliments, aquests darrers publicats
juntament amb el batlle reial. En
contrast amb el que succeïa a Va-
lència o Barcelona, Tortosa no va
gaudir de manera estable i conti-
nuada d'un «departament» d'obre-
ria que assumís la responsabilitat
urbanística i constructiva, tot i que
aquesta institució es crea en mo-
ments de grans treballs, com ara
la construcció de les muralles, el
1386. La manca d'un mestre
d'obres es va veure pal·liada, par-
cialment, amb el suport i la col-
laboració d'una figura que solia
tenir gran prestigi: parlo del mes-
tre d'obres de la catedral, l'obra
de més envergadura de les que es
feren a Tortosa. A l'efecte, cal dir
que Vidal posa de manifest un fet
que havia passat per malla a la
historiografia: la decisiva contri-
bució del municipi al finançament
de la catedral, gairebé fins al
50%, per la qual cosa podem con-
siderar la fàbrica de la Seu com
una empresa més del municipi.

Per concloure, no és exagerat
dir que l'estudi de Vidal esdevin-
drà model i matriu per a d'altres
de futurs sobre les ciutats de la
Corona d'Aragó. L'ingent esforç
per exhumar, amb paciència i
hores, un deversall d'informació
provinent dels rics arxius locals i
també de l'Arxiu de la Corona
d'Aragó, i el domini de la bi-
bliografia sobre el tema, estan to-
talment justificats i realment lluei-

xen, atesa la importància de la Tortosa medieval com a subjecte d'estudi i de les seves particularitats gairebé úniques: l'enormitat del seu circuit emmurallat, la necessitat de defensar-se de la pirateria nord-africana a la costa, la construcció d'una de les millors catedrals del moment, el bastiment i manteniment del pont de Barques o la necessitat de domesticar una força desbocada, vist des de la perspectiva de l'home medieval, com és el riu Ebre, mitjançant la construcció de l'Assut o les séquies de reg. Tot plegat ens dóna idea de la singularitat i de la potència de la investigació de Vidal. A més a més, com ja hem fet avinent, els lligams de la ciutat amb els tres regnes fan absolutament necessàries investigacions com aquesta a l'hora de completar el trencaclosques històric català, però també amb vista a prendre el pols a un espai cultural divers però absolutament vinculat per un *continuum* humà, social, econòmic i cultural: la Corona d'Aragó.

Enric Querol Coll
Projecte d'investigació Mimesi
Universitat de Barcelona
equerol@hotmail.com

CRISTINA FONTCUBERTA
I FAMADAS

*Imatges d'atac. Art i conflicte
als segles XVI i XVII*

Memoria Artium, 9,
UB, UAB, UdL, UPC, URV
i MNAC, Barcelona, 2011.

*Mourir pour des idées, c'est
bien, beau, mais lesquelles?*

Presentar els principals valors i el contingut d'un llibre com *Imatges d'atac* és una tasca interessant i complicada al mateix temps. Ho és perquè el llibre és el fruit de les recerques d'una tesi doctoral en la qual s'han invertit molts anys de treball i de lectura, de selecció, d'interpretació i d'anàlisi. Per tant, tot i les dificultats comprensibles a l'hora de fer-ne la síntesi, em sembla pertinent començar per aquí. Fer una tesi valuosa no és un objectiu modest i aquest es complia a l'hora de donar-la a conèixer

convertida en llibre. Que aquest llibre tingui les característiques i dimensions adequades, més enllà del format triat per a la tesi, pot ser un repte quasi tan difícil de superar com el primer que hem descrit. En definitiva, que el treball no hagi estat substancialment retallat o que no s'hagi vist trossetjat en mil bocins, ni que aquests no siguin tants, també és un èxit que permetrà difondre l'estudi realitzat en un dels continents que encara avui resulten més còmodes i accessibles en el nostre camp d'estudi. Cal celebrar, doncs, que el treball de la professora Cristina Fontcuberta hagi culminat en una obra prou extensa que ens permetrà explorar amb amplitud suficient les seves investigacions sobre les imatges crítiques, que ho són en primera instància i que, com advertiré tot seguit, ens situen en una de les fronteres del llenguatge figuratiu. Després de la necessària revisió i adaptació de la tesi presentada l'any 2003, l'autora ha generat un treball innovador, amb un enfocament decididament europeu que acredita, des del seu inici, l'interès internacional de la seva recerca. El treball permet presagiar i, fins i tot, constatar ja avui dia, no gaire després de la seva publicació, l'existència de múltiples ramificacions i derivades que, ja sigui des del camp de la història de l'art, de la història o d'altres disciplines implicades, es justifiquen per l'atractiu, la importància i l'originalitat del tema triat.

El paper que fan les imatges mai no ha estat neutral. Les obres d'art han servit i creat punts de